



ГЛОВО



№ 2 (71), березень – квітень 2019 р.

“Гетьманської столиці”

Газета Національного історико-культурного заповідника “Гетьманська столиця”

ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ГЕТЬМАНА ІВАНА САМОЙЛОВИЧА



**НАТАЛІЯ
САЄНКО**

учений
секретар
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Вогнепальна зброя – важливий атрибут озброєння козака. Ця зброя була також невід’ємною частиною військового побуту козацької старшини. Безперечно, озброєння, яким користувалися гетьмани, відрізнялося від козацького. У даній статті ми розглянемо зразки вогнепальної зброї гетьмана Івана Самойловича (1672–1687). Завершенням його 15-річного гетьманування став Перший Кримський похід. Коли Самойлович виїхав на замокний міст, під ним спіткнувся кінь. Це було недобрим знаком на розпочатку ним дороги, до Батурина гетьман вже не повернувся. В результаті перевороту його схопили і разом з синами-полковниками заслали до Москви. Статки родини Самойловичів були зібрані в Батурині й описані. Так з’явився унікальний документ – «Опис рухомого майна гетьмана Самойловича» 1690 р., що є цінним джерелом для вивчення повсякдення козацької еліти другої половини XVII ст.

Поміж інших речей, у «Опис» було внесено і вогнепальну зброю. У скрині, що стояла в нижній задній світлиці гетьманського будинку на замку (Цитаделі) разом з перначами, срібним посудом та іншими побутовими предметами зберігалася «пара пістолетів із шкоцькими замками й залізною оправою». Пістолет (інша назва – пістоль) – вид ручної вогнепальної зброї для стрільби однією рукою. У XVII ст. складався зі ствола, замка і ложа без прикладу, але із загнутим донизу руків’ям (ізожиною), що для міцності мало срібну, мідну чи залізну оправу. «Шкоцьким» називали шотландський або англо-голландський ударно-кремінний замок, за допомогою якого при одноразовому ударі кременя по кресалу відбувалися іскри, які запалювали пороховий заряд.

У скрині, що стояла в окремій невеликій кімнаті гетьманського будинку на Цитаделі, разом з гетьманськими клейнодами зберігалася пара «парадних» пістолів Івана Самойловича. Їх він носив за поясом чи возив попереду сідла в ольстрах (кобурах) під час особливих урочистостей. Ці пістолети мали визо-

лочені срібні оправы з фініфтью, суцільно визолочені стволи та шкоцькі замки. Шкіряні ольстри з червоними оксамитовими каптурами (клапанами) були обшиті червоним сукном і обложені крижовим сріблом.

В коморі, що стояла біля стояла біля старих гетьманських світлиць на Цитаделі, зберігалася 16 одиниць довгоствольної вогнепальної зброї: гвинтові пищалі, турецькі пищалі «яничарки», пищаль донська, німецька фузія, карабін. «Гвинтовими пищаллями» тоді звалися рушниці (інша їх назва – штуцер, гвинтівка) з 6 – 8 півкруглими гвинтовими нарізаними каналу ствола, «фузіями» – гладкоствольні рушниці, «карабінами» – рушниці з укороченими стволами. У коморі гетьмана Самойловича зберігалася: 3 «пищалі гвинтові» прости; 6 «пищалей гвинтових» з ложами, нарізаними кісткою; 2 «пищалі гвинтові» з різьбленими ложами, з’єднаними із стволами трьома срібними обіймицями, із насіченими сріблом замками та в трьох місцях стволами; «турецька пищаль яничарка» з нарізаним кісткою ложем, насічена золотом і сріблом; «турецька пищаль яничарка» із стволом з витого заліза, який у трьох місцях був насічений сріблом; «пищаль донська завісна гвинтова» з сімома мідними обіймицями; «німецька пищаль фузія» із шкоцьким замком, визолочена в 3-х місцях; «карабін» двоствольний із шкоцьким замком. Судячи з обмеженого опису цієї зброї, це були дорогі зразки довгоствольної нарізної вогнепальної зброї імпортного виробництва.

Ще один арсенал вогнепальної зброї Івана Самойловича знаходився на іншому дворі гетьмана – на території Батурицької фортеці. В нижній задній палаті його будинку стояла липова скриня довжиною 0,93 м, шириною

0,67 м і висотою 0,58 м із шаблями, пістоллями, луками та коштовною зброєю.

Із вогнепальної зброї в ній були: пара пищалей з наколісними замками, ложа їх нарізані кісткою та мушлями; пара пістолетів із шкоцькими замками й різьбленими залізними оправами; 2 пари пістолетів двоствольних із шкоцькими замками та залізними оправами; пара пістолетів із шкоцькими замками та різьбленими залізними оправами, невеликі ділянки лож яких були нарізані мушлями. Всього 10 одиниць.

Супутніми цій зброї речами, що також зберігалися в скрині, були дві пістольні червоні шкіряні ольстри, чорний буйволячий пороховий ріг, оправлений сріблом, та три ладунки (сумки для набойів): перша – шита золотом по зеленому атласу, друга – шита золотом по чорному оксамиту, третя – шита по червоному оксамиту золотом і сріблом.

У цьому ж дворі знаходилися речі гетьмана Самойловича, привезені до Батурина з Глухова, в тому числі – «18 главних і гвинтових пищалей», докладнішого опису яких джерело не подає.

Отже, вогнепальна зброя гетьмана І. Самойловича була виразником його

статусу, його особистих уподобань та передових досягнень тогочасного розвитку цього виду озброєння. Зброя гетьмана була кошовою: зі сріблом, інкрустована кісткою й перламутром та оздоблена посрібленням, золоченням, різьбленням, насіканням. Кремневі замки на ній – майже виключно «шкоцькі», імпортні. Хоча є пряма вказівка на імпортне походження лише 4-х одиниць зброї із 48-ми згаданих в Описі, можемо впевнено при-



Порохівниця XVII ст.
Сумський обласний краєзнавчий музей.
За переказами, належала Івану Самойловичу.

пустити, що вона складала вагому частку описаного арсеналу. Довгоствольна зброя практично вся була нарізною. Також гетьман мав дуже рідкісні на той час зразки двоствольної зброї.

СИСТЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОЗАЦЬКОГО ВІЙСЬКА



**МАРИНА
ХАРМАК**

завідувач відділу
історії Гетьманства
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Початок Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. стимулював не лише революційні зміни в політичному, економічному й суспільному житті українців, але й вплинув на розвиток військової справи. За досить короткий проміжок часу гетьман Богдан Хмельницький створив боєздатну армію загальноєвропейського рівня, а батуринські гетьмани Дем'ян Ігнатович, Іван Самойлович та Іван Мазепа модернізували її, зберігаючи національні військові традиції.

Військо Запорізьке кінця XVII – початку XVIII ст. складалося з 10 полків, які, в свою чергу, поділялися на сотні. Армія мала чисельність близько 30 тисяч реєстрових та 4-5,5 тисяч найманих (сердюків – піших та компанійців – кінних) військ. Рішення, що стосувалися основних напрямів військової політики, у тому числі й забезпечення армії приймав гетьман за погодженням з генеральним обозним. Генеральний та полковий і сотенні обозні відповідали за забезпечення армії озброєнням і продовольством. Впродовж другої половини XVII – початку XVIII ст. гетьмани Дем'ян Ігнатович, Іван Самойлович та Іван Мазепа приділяють неабияку увагу цьому питанню. Гетьманами було проведено ряд реформ щодо удосконалення системи забезпечення війська. Так ще за Ігнатовича вводились податки з прибутку на «великі підприємства» та торгівлю, що йшли «на войско». З універсалу того ж Ігнатовича від жовтня 1669 р. дізнаємося й про дозорців «млинов войскових». Тобто це підтверджує, що діяла система забезпечення війська на основі прибутку від роботи млинів, що належали державі. В Універсалі Д. Ігнатовича від 28 серпня 1670 р. йдеться про податок на вій-

сько, що мали сплачувати посполиті та міщани козацької України. Його обсяг не був постійним і залежав від конкретних потреб, врожаю і домовленості між місцевою владою та гетьманом. Кожен полк, як адміністративна одиниця, мав свої розміри податку. Так тільки з міщан Стародубського полку у рік збирали на військо «тисячей 4 золотих и талярей девять десятъ». Як бачимо, це була досить солідна сума, знаючи, що добрий кінь на той час коштував від 200 золотих.

Загетьманування Івана Самойловича система забезпечення війська удосконалюється. Якщо за Ігнатовича в документах є згадки про військові млини, то за його наступника держава переймається розведенням «військової худоби» (баранів та корів): «віддати 800 баранів та 60 кращих яловичь з військової худоби» та вирощуванням сіножатей «на полкову артилерію сено косится».

З універсалу гетьмана Самойловича від 11 грудня 1679 р. дізнаємося і про місячний розмір платні комонному (найманому) війську: осавул отримував 20 золотих, обозний 9 золотих, хорунжий та писар – 10, сотник 9, музики по 6 зол. військовий товариш – таляр, церулик (санітар) – 6 золотих. В універсалі І. Мазепи від 29 вересня 1690 р. також йдеться про виплати компанійцям: «яко комонники коне добре мали и порядні риштунки, а пехота мушкети». З універсалу від 14 жовтня того ж року дізнаємося про місячну платню сердюкам на «харч» – 2330 золотих.

Відомі документи, у яких йдеться про забезпечення найманого війська одягом. Так з листа прилуцького полковника Дмитра Горленка цехмістру при-

луцького кравецького цеху дізнаємося, що кравецький цех, до якого входили й кушніри (майстри по пошиттю виробів зі шкіри), забезпечував барвою (одягом) та шкіряним спорядженням сердюцькі формування «щорочно на войско пехотное без жодной нагороди».

За гетьманства І. Самойловича на підставі Конотопських статей 1672 р. Кород та села сотні стали ранговими маєтностями Генеральної військової артилерії. Такий статус цієї сотні зберігся упродовж всього періоду гетьманування його наступника І. Мазепи. Монастирі за універсалами гетьманів часто мали у власності рудні й на військо щорічно «давали железа доброго гнучкого». На початку XVIII століття держава активно стимулює розведення коней на потреби війська.



Батуринська сотня у поході. Ю. Сиверин. 2006 р.

Історичній науці відомо безліч видатних битв на чолі полководців І. Самойловича та І. Мазепи, які є свідченням не лише розвитку високого мистецтва ведення бою, а й доказом спроб гетьманами його належного забезпечення.

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

№ 90.

М. Батуринь, Черниговской губ. (Кор. «Кієвлянина»).

Нельзя не отметить печального состояния паромной переправы через р. Сеймъ близъ нашего местечка. Река еще не вскрылась, но разливъ не за горами, и, судя по обилію снега прошлой зимой, половодье должно быть весьма значительнымъ. Между темъ паромъ въ ужасномъ виде: одинъ байдакъ сгнилъ, и вся эта ветхая посудина требуетъ даже не капитального ремонта, а просто замены ея новою. Паромная переправа наша составляетъ оброчную статью ведомства государственныхъ имуществъ, и въ теченіе последнихъ леть безсменный арендаторъ ея (еврей) ограничивался лишь кое – какимъ наружнымъ ремонтомъ.

№ 95.

М. Батуринь, Черниговской губ. (Кор. «Кієвлянина»).

Сеймъ вскрылся. Напоромъ льда сломало стоявшій на берегу нашъ гнилой паромъ, отъ котораго арендатору удалось спасти одну настилку. Такъ какъ на этой гнилой посудине собирались во время разлива переправлять людей, то остается только порадоваться, что она погибла пустая, а не переполненная людьми и животными. Теперь, благодаря нераспорядительности батуринскаго лесничаго, въ веденіи котораго находится здешняя паромная переправа, составляющая оброчную статью ведомства государственныхъ имуществъ, Батуринь совершенно отрезанъ отъ своего предметья Матіевки и ближайшихъ волостей соседняго Кролевецкаго уезда. Жители Матіевки и окружающихъ ее хуторовъ лишены возможности произвести вспашку и посев своихъ яровыхъ полей, находящихся по

эту сторону реки, не говоря уже о многихъ другихъ неудобствахъ и убыткахъ, сопряженныхъ съ парерывомъ сообщения по кратчайшей дороге въ весеннюю распутицу, когда и кружнымъ путемъ переправиться на ту сторону реки часто нетъ возможности. 2 апрѣля здѣсь была первая гроза. Озимые всходы вышли изъ подъ снега въ превосходномъ виде, но затѣмъ несколько пожелтели отъ морозовъ, чему, впрочемъ, здѣшние хозяева не придають большаго значенія.

Праздничный разгулъ, еще недавно, въ годы недоброй памяти «освободительнаго движенія», столь необузданный, на этотъ разъ въ нашихъ селахъ былъ заметно скромнее. Лучшимъ показателемъ этой перемены можетъ служить весьма небольшое число раненыхъ и увечныхъ пациентовъ въ здѣшней земской амбулаторіи, причѣмъ случаевъ тяжкихъ пораненій и побоевъ пока нетъ совсемъ.

Газета «Кієвлянинъ», 1909 р.

ДОНОСИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ



**НАТАЛІЯ
ДРОБЯЗКО**

завідувач відділу
«Садиба Кочубеїв»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Однією з причин доносів серед суспільства в Україні – Гетьманщині стала боротьба за гетьманську булаву. Після смерті Богдана Хмельницького (6 серпня 1657 р.), на гетьманство стали претендувати Юрій Хмельницький, Іван Виговський, Іван Брюховецький, Петро Дорошенко, Павло Тетеря. Їх боротьба за владу і булаву викликали у суспільства пристрасть до доносів. Так, на гетьмана І. Виговського доніс полтавський полковник Мартин Пушкар, на Дем'яна Ігнатовича – генеральний суддя І. Самойлович. Одним із яскравих доносчиків на гетьманів І. Мазепу й І. Скоропадського, що потрапив у заслання до Соловецького монастиря, був бунчуковий товариш Данило Васильович Забіла.

Резонансною справою став донос генерального судді Василя Кочубея та полтавського полковника І. Іскри на гетьмана І. Мазепу, результатом якого стала страта доносчиків в липні 1708 р. в с. Борщагівці поблизу Білої Церкви. Та вони були не єдиними фігурантами в цій справі. Співучасниками доносу були визнані священник полтавської Спаської церкви Іван Святайло, імовірно, за те, що був духовним наставни-

ком головних фігурантів справи. Також: його син, чернець Никонор, сотник полтавського полку, племінник І. Іскри Петро Кованько, писарі В. Кочубея та І. Іскри І. Кожчицький та Я. Глуховець, а окрім них ще вісім слуг авторів доносу.

Священника із сином та ченцем відправили до в'язниці Соловецького монастиря з розпорядженням: «повелением никуда не выпускать их из монастыря; относительно Святайла приказано, если он пожелает, постричь в монахи». Інших же «співучасників» доносу відправили до м. Архангельська з розпорядженням постригти в солдати, або використовувати на розгляд князя В. Голіцина на різних роботах.

Досить цікавою була інструкція щодо в'язнів, яких відправляли на «соловки». Їх супроводжувачам наказували: «Съ оными колодниками ехать тебе денно и ночью со всякимъ скорымъ послешениемъ, не мешкая нигде ни за чем ни одной минуты, и, будучи в пути, их между собою не соединять и ничего ни с кем говорить их не допускать, бумага, чернил также и никаких принадлежаний к человеческому погублению орудій, как: топора, ножа, вилко, шила, иглы, крестов с гойтанами, пуговиць, запонок, перстней и веревок, чемъ могут себя умертвить и прочаго, также хмельнаго питья и ничего в руки не давать, и о том посланным при них караульным солдатам накрепко приказать, и самому тебе и унтеръ-офицеру повсегда надзирать, пишу их самому тебе наперед отвѣдывать, и чтобы в рыбе и мясе, в протчей тому подобной пище костей не

было». Отже, влада опікувалась збереженням життя ув'язнених на шляху до місця їх перебування.

Інкони автори доносів під час розгляду справ відмовлялися від попередніх свідчень, особливо коли це стосувалося державного злочину «интересное дело» чи «Слово и дело Государево». Адже доноси повинен був витримати тортури, аби підтвердити свою правдивість. Останнє ставало потужним аргументом для авторів доносів відмовитися від своїх намірів. Саме так вчинив Д. Забіла після катування через «встряску» в батуринському Генеральному суді, відмовившись від своїх же свідчень, В. Кочубей також, не витримавши побиття батогами, відмовився від свого доносу.

Взагалі, доноси на вищих посадовців Гетьманщини – гетьманів, полковників, бунчукових товаришів масово починаються після смерті Б. Хмельницького, а у XVIII ст. набувають ще більшого поширення. Однією з причин було – бажання кар'єрного росту як нагорода за пильність. Також однозначно стверджувати, що доносики завжди під дією катування відмовлялися від свого вчинку теж неможливо. За час існування Гетьманщини доносили на всіх гетьманів, за виключенням Богдана Хмельницького.

Отже, доноси в тогочасному світі можна трактувати як ефективний інструмент контролю держави над суспільством Гетьманщини. Доносителство стало звичним явищем суспільно-політичного життя Гетьманщини, в якому спочатку були задіяні представники еліти – козацької старшини, а згодом і всі верстви населення.

ІСТОРІЯ, ЯКУ ПОТРІБНО ПОБАЧИТИ

Уже третій рік поспіль з метою виявлення обдарованих дітей та молоді, залучення їх до словесної творчості та мистецтва, формування творчої культури молодих українців, збереження пам'яті про видатного українського гетьмана Кирила Розумовського й вшанування історії рідного краю Національний заповідник «Гетьманська столиця» проводить конкурс «Розум-фест». Цьогоріч підведення підсумків конкурсу та нагородження учасників відбулося 18 березня 2019 р., в день народження гетьмана України Кирила Розумовського, який був присвячений 350-річчю від дня заснування гетьманської резиденції в місті Батурині та внеску гетьмана Кирила Розумовського у розбудову Гетьманщини. Друкуємо тексти творів, що стали переможцями в номінації «Слово».

Я – українець! Мій друг з Криму – українець! Захисники в зоні АТО – українці! Одинокі бабуся з далекого-далекого хутора – українка! Ми всі ніби частинки величезного пазлу «Україна», який складає великий майстер – життя. А путівку в життя нам надав Господь, який ще тоді визначив місце України в світі. Бути українцем – це бути патріотом своєї землі, бажати, щоб наша Батьківщина не стояла на колінах, примножувати її культуру та добробут і гордо представляти її на рівні європейських країн. Адже, чи може зрівнятися італійська піца з духмяним українським короваєм, а всім відома кока-кола із запашною львівською кавою. А де ще є така історична гордість як Запорізька Січ та Гетьманська сто-

лиця, а наші Шевченко, Леся Українка, Микола Лисенко... А народ? Де ще є такий працьовитий, співочий та гостинний народ як українці. Працьовитий, бо Україна – це золотаві поля пшениці та соняшнику, це повноводні ріки найсмачнішого молока, безкраї сади та баштанні фруктів і овочів! Співочого та гостинного, бо чого варті лише святки, сповнені мелодійних щедривок та колядок з щедрим та багатим частуванням!

Багатство і традиції накопичувались роками і не одним десятком поколінь. На щастя Україні неабияк пощастило. Адже державу очолювали віддані їй і народу керманічі, які не «жили одним днем», а творили, оберігали і примножували для наступних поколінь. Інакше не милувалися б ми зараз Лаврою і золоточерхими соборами, тисячолітніми палацами і замками, фортецями і мурами...

Окрасою і гордістю мого краю є палац гетьмана України Кирила Розумовського в Батурині. Це унікальне і цікаве місце з надзвичайною історією та легендами. Історією, бо варто лише відкрити перші її сторінки, як постає нелегка його доля. Здавалося, споруда та і все. Адже те, що одне руйнують, а інше будують – річ закономірна. Але не для палацу Розумовського. Так! Його нищили, палили, випробовували зарядами пороху, розтягували як будівельний матеріал... Легендами, бо тільки чого не планували там розмістити: і будинок інвалідів, і піонерський табір... Але він вистояв. Та поіншому не мало і бути. Адже ми, українці, незламного козацького роду!

К. Розумовський ніколи не забував про своє походження. Вже з юного віку Кирило користувався авторитетом. У 17 років – президент Петербурзької академії наук, у 22 – гетьман Лівобережної України.

Гетьман! Звучання цього слова – горде, величне, багатобіляюче, і без усіляких пояснень зрозуміле – Україна! Не дивлячись на юні роки, Кирило виношував масштабні плани, спрямовані на укріплення Гетьманщини: відновив і удосконалив головні атрибути автономної Української держави, повністю реформував козацьке військо, домагався для України спадковості гетьманства, що гарантувало б їй збереження державності...

Про внесок гетьмана Кирила Розумовського у розбудову Гетьманщини можна говорити безкінечно. Бо як свідчення – Україна гордо звучить в історії, вона вистояла! Але ми не прями свідки тих подій, ми – нащадки. А тому черговий раз просто переказувати факти з історії не варто. Все це можна прочитати за одним натисканням комп'ютерної кнопки. Потрібно просто прийти до Батурина!...

Переступивши поріг палацу, зрозуміш всю ту масштабність грандіозних планів і дій, оціниш той внесок для України, який зробив Кирило Розумовський. Там все просякло бажанням творити заради блага України і для нащадків!

І як би не змінювалися покоління, історія моєї країни, я пишаюся нею і її історією, я пишаюся своїм народом, я пишаюся тим, що я – українець!

*Богдан Кондратенко,
учень 11-А класу Бахмацької гімназії.*

НЕВІДОМЕ ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНСЬКОГО ПАЛАЦУ



**Юлія
ФУРСОВА**

завідувач відділу
«Палац гетьмана
Кирила Розумовського»
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

У ході дослідження історії Батурина та усвідомлення, яким було місто і життя у ньому, важливим інформаційним джерелом стають спогади або мемуари. Саме такі історичні джерела передають бачення та смаки автора про ту чи іншу описувану подію, побутове життя, а то, навіть, і забудову Батурина.

Проливають світло та надають нам уявлення про Батурин першої половини XIX століття, мемуари Людовіки (Лулу) Тюргейм «Mein Leben. Eginneungen aus Oesterreichs grosser Welt 1788–1852» («Моє життя. Спогади із великосвітської Австрії 1788–1852»). Авторка мемуарів – сестра дружини Андрія Розумовського. Відомо, що в 1819 р. Андрій Кирилович разом із

свою новою дружиною Константиною Тюргейм вирішує відвідати Україну і, звичайно, місто Батурин. А вже саме Батуринська економія складала левову частку його майна. Разом з подружжям Розумовських до Батурина приїздить і сестра Константини – Лулу Тюргейм, що у своєму щоденнику описує цікаві відомості про життя подружжя Розумовських та їхнього найближчого оточення в Батурині.

Життя в Батурині, який авторка щоденника відвідала у вересні 1819 р., видалося розривним: «життя у Батурині спокійне та мирне, ми постійно зайняті прогулянками», «опів на третю ми обідаємо, іноді Константина і я гуляємо вранці, після вечері ми супроводжуємо Розумовського на полюванні. Вчора мені не пощастило на полюванні». З її записів стає відомо, що Лулу

була обізнана і з минулим Батурина: «До речі, ось ще руїни фортеці, козацький дім Мазепи, який так виділявся у війні з Карлом XII. Існує версія, що тут він сховав свій скарб».

Цікаву та маловідому інформацію містять мемуари про садибу гетьмана Кирила Розумовського в Батурині, де зупинилася авторка. Лулу Тюргейм пише, що її кімната з чотирма вікнами знаходилася у малому будинку та мала дві значні переваги – була теплою та добре освітленою. На малюнку «Старий гетьманський дерев'яний палац у Батурині», яким Лулу підкріпила свою розповідь про Батурин, у центрі зображено дерев'яний будинок з ганком та портиком, на його покрівлі видніються чотири димохідні тру-

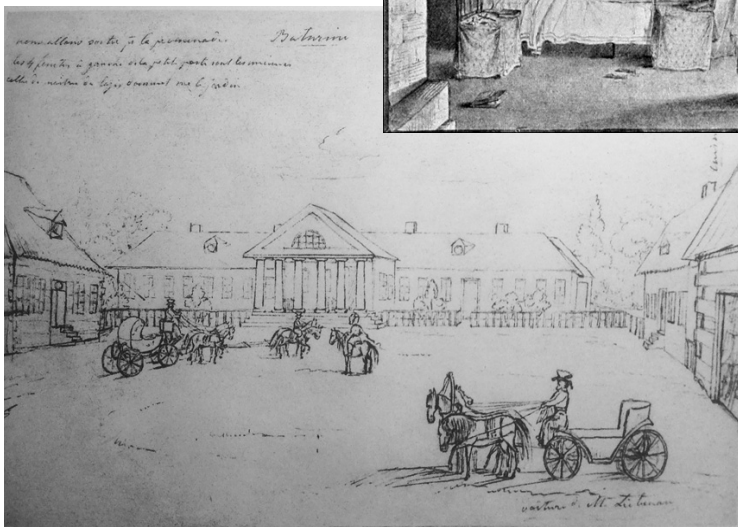
бу наштвкують на думку, що Л. Тюргейм відтворила лише частину великої садиби Розумовського.

Лулу залишила відомості і про кімнату, де мешкала під час свого перебування в Батурині: «Я маю серію власних малюнків, що розкривають мою боротьбу проти мух у моїй кімнаті. Я оточена ворогами в ньому: блохи, миші, мухи, гусениці, тощо об'єдналися, щоб занастити мене, але ми побачимо, чи переможу я на по-



Зображення кімнати
гетьманського палацу.

Малюнок Л. Тюргейм. 1819 р.



Гетьманський палац К. Розумовського Малюнок М.Л. Тюргейм. 1819 р.

би. Можемо зробити припущення, що Лулу Тюргейм зобразила садибу гетьмана Кирила Розумовського на вул. Київській (сучасна вулиця В.Ющенка). Це перше зображення гетьманського двору, відоме на сьогодні. Та все ж незначні розміри будинку та двору на малюнку

лі бою. До речі, я розумію, що моє вторгнення підштвхнуло їх, бо я вважаю, що до цих пір ніхто не думав про їхні зловживання. У цій країні існує соціальний договір між людиною та твариною, як у земному раю: кожен має однакові права». На малюнку, покликаному проілюструвати, як служниці вимітають комах з її кімнати, вона показала скромне помешкання з вікном, столом, чотирма стільцями, кахляною пічкою та ліжком під балдахіном.

Мемуари Лулу Тюргейм є цінною інформацією для дослідження історії Батурина початку XIX ст., а ілюстрації, зроблені авторкою – джерелом для створення наукової реконструкції гетьманського палацу Кирила Розумовського в Батурині.

ДО ВАШОЇ КНИЖКОВОЇ ПОЛИЦІ

Нещодавно бібліотечний фонд НІКЗ «Гетьманська столиця» поповнився новим, унікальним дослідженням книгою «Іван Мазепа. Прижиттєві зображення гетьмана та його найближчих» авторства нашого земляка Сергія Павленка.

Сенсаційні відкриття автора нових прижиттєвих зображень гетьмана України Івана Мазепи та його найближчих, безумовно, є непересічною сторінкою в історії країни та цілого світу. У виданні зроблено глибокий аналіз при-



життєвої іконографії гетьмана та його найближчих за період з 1687 по 1709 роки.

У книзі автор розповідає в основному, про атрибуцію зображень Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. Уперше озброєно з новими знахідками образу володаря булави у графіці та стінописі його доби.

Видання призначається як для істориків, мистецтвознавців, так і для широкого кола шанувальників правителя Гетьманщини.

ЦЕРКВА В РЕЗИДЕНЦІ ІВАНА МАЗЕПИ



**Наталія
СУШКО**

науковий
співробітник
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Напевно, одночасно з палацом гетьман Іван Мазепа побудував на своїй садибі на Гончарівці домову дерев'яну церкву. Цей храм неодноразово згадується в історичних джерелах, однак назва його невідома. У повідомленні «Літопису» Величка про традиційний великодній з'їзд генеральної старшини та полковників у гетьманській резиденції на Гончарівці в 1700 р. вказано, що там правили Службу Божу. Документи також згадують про таїнство хрещення у цьому храмі гетьманом І. Мазепою та донькою генерального судді В. Кочубея дівчини-єврейки у 1707 р. Церква пережила розорення Батурина 1708 р., але відтоді стояла пустою з пошкодженим іконостасом. В описі Батурина 1760 р. храм на дворіщі Мазепи згадується як втрачений.

У 2010 р. приблизно за 30 м на північний захід від котловану гетьманського палацу під час розвідкового шурфування було знайдено раритетний масивний мідний дво-

сторонній наперсний хрест-квадрифолий з грецькими написами XVII ст., який тоді носили на ланцюжку високі духовні особи. Зазначена знахідка дозволила припустити, що саме тут і знаходилась згадувана в джерелах дерев'яна церква.

У 2011–2013 рр. археологи розкопали основну частину залишків дерев'яної наземної нежитлової споруди XVII–XVIII ст. У її заповненні не знайдені кераміка та кахлі, що вказує на відсутність опалювального пристрою у споруді, та, відповідно, на її нежитловий характер.

Церква мала розмір 21х13 м і одну вівтарну апсиду, орієнтовану на північний схід. Стіни її піднесена над землею дощана підлога спирались на стовпи-колоди, заглиблені у материковий ґрунт. Імовірно, стіни були складені з брусів та обшиті дошками.

З цієї церквою дослідники пов'язують виявлений серед будівельного сміття уламок закладної дошки розміром 15х10х5,2 см. На ній зберегіся напис: «Σε х... Прещ...».

Під текстом відлігла половина барельєфу квітки. Аналогічна дошка була знайдена на початку 1950-х років на території Борисоглібського монастиря (м. Чернігів)

в закладній плиті церкви Іоана Предтечі, більш відомої зараз як найстаріша частина будинку Чернігівського колегіуму, на якій зазначено: «Сей храм создан Божим благословением (перший рядок напису) прещедрим даением и иждивением (другий рядок напису, після якого розміщено гетьманський герб, під котрим продовжується текст у 4 рядки) от ясновельможного Пана Іоанна / Мазепы славного войск Российских Гетмана / Надтысяща всемсотном Року здат начася, / а втором послешенством Божиим скончася». Розмір плити 58,5 х 68 см, товщина від 4,8 до 5,0 см. Навколо герба Івана Мазепи розміщені ініціали гетьманського титулу: «И. М. Г. В. Е. Ц. П. В. З.», що читаються як «Іван Мазепа Гетман Войска Его Царского Пресветлого Величества Запорожского». У 1970 р. дошка була передана до фондів Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», де зберігається донині.



Фрагмент керамічної
закладної дошки з домової
церкви Івана Мазепи
на Гончарівці. XVIII ст.

Хрест та фрагмент закладної дошки домової церкви Івана Мазепи зараз представлені в експозиції Музею археології Батурина.

3 ФОНДІВ ЗАПОВІДНИКА

ІКОНА ПОКРОВА БОГОРОДИЦІ З ФОНДОВОЇ
ЗБІРКИ НКЗ «ГЕТЬМАНСЬКА СТОЛИЦЯ»

**ОКСАНА
НОВИК**

провідний зберігач
фондів
НКЗ «Гетьманська
столиця»

У фондовій колекції заповідника зберігається більше сорока різних за сюжетами живописних ікон, тринадцять з яких – Богородичні. Серед ікон Богородичного циклу особливої уваги заслуговують ікони Покрови Богородиці. У наших предків-козаків був особливий культ цієї ікони: головна січова церква завжди була на честь Покрови, ікона Покрови Богородиці висіла у кожному козацькому курені, вона також вінчала хоругви, під якими козаки виступали у походи, а ще на свято Покрови – 14 жовтня – січовики обирали собі січового отамана.

Народна ікона Покрови Богородиці (КВ-16-8628/Р-8-3787) з фондової колекції НКЗ «Гетьманська столиця», подарована закладу у 2016 році, походить з батуринського регіону. Написана ікона на чотирьох дошках хвойної породи деревини, які скріплені між собою за допомогою різного шпону, яскравими олійними фарбами на тонкому шарі олійного ґрунту. Кольорова гама ікони яскравих, насичених відтінків. Домінують яскраво-синій, яким заповне-

на вся площа ікони, а також червоний, жовтий, зелений та білий кольори. У центрі композиції, на хмаринці, зображена Богородиця, що тримає обома руками омофор. Нижче Богородиці, ліворуч, стоїть Святий Миколай, який тримає книгу; праворуч – Свята Варвара з хрестом у руці – найпопулярніші серед українців святі. Навколо постаті Богородиці орнамент з квітами та листям, виконаний широкими мазками. Це традиційні стилізовані квіти, які ми бачимо на скринях, вишитих рушниках, сорочках, настінному розписі батуринського регіону першої половини ХХ ст. Лики Богородиці та Святих сповнені доброти, спокою, людяності, що уособлюють риси характеру українського народу, привносячи простонародні риси в образи, чим суттєво відрізняються від ликів на канонічних іконах.

Унікальність та історична цінність цієї ікони полягає в тому, що завдяки напису зі зворотного боку ми з впевненістю можемо стверджувати її датування, авторство та регіон. Читаємо напис на звороті ікони: «Написана сия икона Божая Мать Покров на средства Яромльченко

Эфросиньи Лаврентьевны. Воспоминаем день праздника 1 октября 1947 года. Рис. Ив.Ив. Прокопенко с. Митченки 1947 г.». З цього маємо, що попри потужну державну пропагандистську радянську машину, яка десятиліттями утискала релігійні погляди українців, простий народ не відмовився від своїх вірувань, продовжуючи традиції своїх предків, зберігаючи при цьому генетичну пам'ять для прийдешніх поколінь, для нас з вами.



ВИДАТНІ ПОСТАТІ

ЗЕМСЬКІ ЛІКАРІ БАТУРИНА — МЕЦЕНАТИ



**Микола
ТЕРЕХ**

науковий
співробітник
НІКЗ «Гетьманська
столиця»

Впродовж багатьох століть світом ширилася і розвивалася традиція благодійності і заохочення заможних людей роботи пожертви коштів, як колись говорили в Україні – для загального добра. У XIX ст. в нашій країні було модно жертвувати на будівництво шкіл, лікарень, музеїв, церков, університетів, будинків для бідних. За цими благами вчинками залишилися в пам'яті народу імена відомих благодійників – Терещенків, Харитоненків, Бродських, Галаганів, Кочубеїв, Розумовських, княгині К.О. Васильчикової та інших.

Досі лишаються маловідомими факти благодійницько-просвітницької діяльності у XIX ст. в Батурині, про них мало згадують і мало розповідають. Хотілося б згадати земських лікарів, що відіграли важливу роль у розвитку медицини і освіти краю.

Серед земських лікарів Батуринської медичної дільниці почесне місце займає Василь Валентинович Шеболдаєв (1852–1900). У 1876 р. він закінчив медичний факультет Київського університету Святого Володимира, був учасником російсько-турецької війни. З 1879 по 1885 рік працював земським лікарем Конотопського повіту, очолював Батуринську медичну дільницю, а з 1885 року – старшим (головним) лікарем Чернігівської губернської земської лікарні.

З-поміж його численних ініціатив і прогресивних починань щодо поліпшення медичної допомоги виділяється те, що він був засновником перших дитячих ясел в Російській імперії. У співпраці з місцевими землевласниками, Василь Шеболдаєв організував їх в Батурині і слідкував за роботою цього закладу «по личному влеченню». Також він був організатором перших профілактичних оглядів дітей в земських школах на території Батуринської медичної дільниці. Добровільно і безкоштовно в Чернігівській «Общині сестер милосердя Св. Феодосія», створеній у 1893 р., Шеболдаєв викладав і вів практичні заняття як хірург, а згодом і приймав хворих в лікарні общини.

Земський лікар Микола Федорович Затворницький народився в Батурині у 1840 р. У 1869 р. закінчив Санкт-Петербурзьку медико-хірургічну академію. Працював земським, дільничним та повітовим лікарем у Дмитровському повіті Орловської губернії (нині районний центр Орловської області), під кінець 90-х рр. XIX ст. – вільно практикуючим лікарем у повітовому місті Дмитровськ, а згодом – у Санкт-Петербурзі.

Відвідуючи батьків та сестру Єфросинію (була одружена з майором Розсудовським) у Батурині, Микола Федорович бачив, в яких умовах навчаються діти: старе приміщення школи стало

непридатним для проведення навчання. Батуринське земство було змушене прийняти рішення розмістити школу в приміщенні лікарні. «Сусідство у будь-якому випадку не підходяще» – висловився завідувач Батуринською медичною дільницею лікар Шеболдаєв на з'їзді лікарів Чернігівської губернії. Через деякий час земство найняло для школи приватний будинок.

У квітні 1899 р. Микола Затворницький у Київського нотаріуса Воробйова оформив заповіт Конопотському земству на кошти в сумі 30 000 крб. на організацію та утримання на процентах (одна 1200 двісті руб. на рік) сільськогосподарсько-

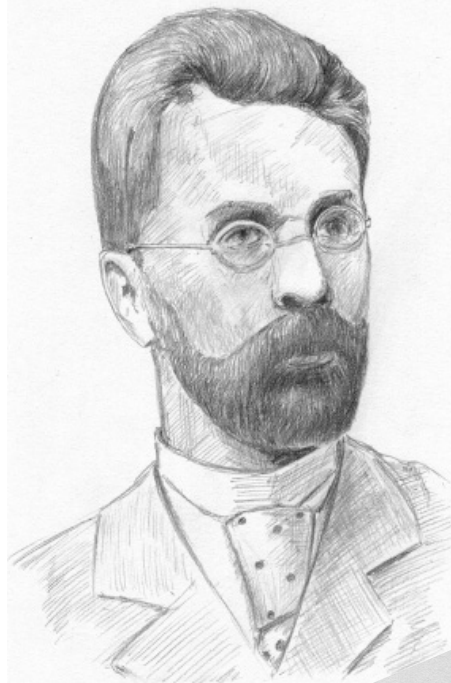
те». При ньому був відкритий «практичний сільськогосподарський клас», де викладав учитель з агрономічною освітою. У Російській імперії це був безпрецедентний випадок. У 1908 р. 2-класне земське училище з п'ятирічним навчанням відвідувало 380 учнів.

Земський лікар Батуринської медичної дільниці, гласний земських повітових зборів, ініціатор численних нововведень та реорганізації медицини повіту в 1897–1898 рр. Леонід Митрофанович Окерблом (1866 – після 1920 р.), займаючись благодійницькою і просвітницькою діяльністю, ініціював у 1900 р. ішення «жителів хуторів Халимоногово, Стокозового, Глибокого й інших про побудову приміщення школи імені О.С. Пушкіна». Школа будувалася, як сказали б сьогодні, господарським способом. Лікар Л. Окерблом добровільно взяв на себе організацію і завідував будівництвом, вкладаючи власні кошти для загального добра та виклопотуючи чисельні погодження з Конопотською управою.

На початку травня 1901 р. хутір зазнав значної пожежі, згоріло чимало дворів, у тому числі й найбільш заможних, які брали активну участь у будівництві церкви і школи. Будівництво затягнулось, але школа на 4 кімнати (передня, класна кімната, учительська і кухня) все ж таки були відкриті.

Отже, благодійницька діяльність земських лікарів Батурина – це внесок в майбутнє народу країни, його здоров'я та освіти. Вже більше ста років школи, побудовані на кошти меценатів, широко відкривають двері для школярів.

*Окерблом Л.М.
(рисунок Терещенка О.)*



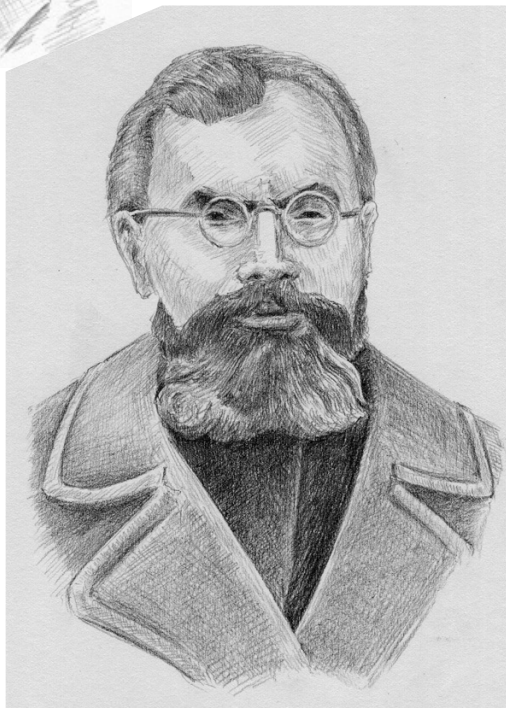
*Шеболдаєв В.В.
(рисунок Терещенка О.)*

го класу при Батуринському земському училищі.

18 (6) жовтня 1900 р. Микола Федорович помер. Саме в цей час громада Батурина виступила з ініціативою про відкриття в містечку 2-класного училища Міністерства освіти.

Конотопський земський повітові збори 25 вересня 1907 р. на вшанування пам'яті лікаря М.Ф. Затворницького постановили: «Служить панакхиду за померлим М.Ф. Затворницьким в приміщенні Батуринського училища, а до його побудови – у Воскресенській церкві щорічно в день його смерті».

Будівництво училища розпочали в 1904 р. Газета «Киевлянин» за червень 1907 р. повідомляла: «У Батурині будується будівля для 2-класного училища Міністерства народної освіти. До осені воно буде збудоване і в кінці року училище має бути відкри-



ДВІ РАДОСТІ СТАРИХ



**Зоя
СНИЖОК**

науковий співробітник НІКЗ «Гетьманська столиця»

Нині, завдяки вільному доступу громадян до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років, українці можуть «почути голос» безневинно засуджених у часи терору. У Галузевому державному архіві СБУ зберігаються щоденникові записи репресованого батуринця Миколи Федоровича Боканя. Серед них – вірзика з радянської газети з дописом-листом до редакції авторства А. Жарунова та рукописна відповідь на допис М. Боканя, датована 1936 роком. Перед нами – дві різні життєві світоглядні позиції, дві долі.

А. Жарунов – слюсар фабрики «Скороход». Невідомо, чи існувала така людина насправді, тому ставимось до нього як до збірного образу «правильної» радянської людини.

Бокань Микола Федорович – 1881 року народження, уродженець Батурина, українець, освіта початкова, фотограф-кустар. Заарештований 17 жовтня 1937 року, звинувачений у проведенні широкої контрреволюційної роботи та поширенні фотографій «провокаційного характеру». За вироком спецколегії Чернігівського обласного суду від 23 червня 1938 р. по ст. 54-10 засуджений на позбавлення волі на 8 років за антирадянську пропаганду і агітацію. Помер 14 квітня 1942 р. у Ягринлазі (Архангельська область, Росія). Реабілітований 15 жовтня 1993 р. Рідних репресованого після його реабілітації у Чернігівській області не знайшли.

Для загального розуміння питання читачем публікуємо допис до газети А. Жарунова «Радість старика», що викликав щирі роздуми нашого земляка: «Мне 59 лет, но я нисколько не беспокоюсь за свое будущее. Сталинская Конституция дает нам, старикам, возможность жить не зная нужды, и пользоваться уважением окружающих.

У меня семь детей. Самый младший, 14-летний Георгий, учиться в седьмом классе средней школы. 18-летний Алексей учится в военно-артиллерийской школе. 20-летняя Тоня получила среднее образование и недавно окончила школу шоферов. 23-летняя Валя окончила химический техникум и работает лаборанткой. Она готовится стать советским инженером-химиком. 25-летний Анатолий окончил семилетку. 30-летний Александр уже отец троих детей. Он лучший стахановец завода «Русский дизель», учиться в

электротехническом техникуме. Самая старшая моя дочь 33-летняя Мария, недавно окончила курсы бухгалтеров.

Из 7 моих внучат трое уже учатся в школе первой ступени. И разве не радостно мне, старику, знать, что моих детей и внуков ждет счастливая, культурная жизнь граждан великой Советской страны. А. Жарунов, слесарь фабрики «Скороход».

Це «піднесення» від «радощів» радянського життя Микола Бокань і розвінчує у своєму щоденнику, де фіксує суть катастрофічних змін перших десятиліть режиму. «Другая радость старика» Боканя публікується вперше, збережена мова та орфографія оригіналу: «Мне 55 лет, но я нисколько не беспокоюсь за свое будущее. Учение Христа дает нам старикам (да не только старикам, но и всем людям) возможность радостно переносить лишения, оскорбления, унижения окружающих.

У меня семь детей. Самая младшая дочь Галя нигде не училась. Работает поденно на огородах. 20 лет Лев тоже нигде не учился. Отрекся от отца и поступил на службу государству. 22 лет Александр. Работает поденно по с/хозяйству, нигде не учился. Все трое до сих пор кормятся и одеваются на заработки родных. 22 лет Константин. Нигде не учился. Работал на чужом поле. Во время голода в 1933 году скоропостижно умер. 27 лет Борис тоже ни в какой школе не учился. В солдаты идти отказался. Добывает на себя средства фото-

и многократные обкрадывания крестьян сослан на долгий срок на тяжолыя работы на берега Тихого океана.

Почти все дети обвиняют, оскорбляют меня в то, что я не допустил их к обычному образованию и помешал сделать карьеру. Находящимся в их распоряжении материалом для просвещения – книгами никто не пожелал воспользоваться и поработать над ними. И даже считают это делом постыдным: «в век такого развития техники – читать Евангелие?!» и в жизнь выступают такими же невежественными, как и их сверстники искалеченные казенной школой, они тоскуют по интеллигентским местам зная, что туда идут только перешедшие в «новый слагающийся эксплуататорский класс борющийся во власть над трудовым народом с ранее сложившимися классами хищников». Так называемая трудовая интеллигенция ничего не может дать нужного земледельцу, а забирает от него почти все даже жизнь.

Своих детей хотел удержать от этого преступления – не удержалось. Причина этому между прочим, та что с единственным высоким религиозным учением – учением Христа я познакомился уже тогда, когда к ним было допущено лишнее отношение как к своим. Против чего Евангелие предостерегает на том основании, что исключительная любовь к своим детям всегда приводила к наблюдаемому и переживаемому нами бедствию.

Великая радость познать самого себя, сознать свое положение, причины



Фотоколаж «Семья, каких на свете много и какие страдают безцельно». Автор Микола Бокань. 30-ті роки ХХ ст.

графируя. Хочет прославиться. Для чего второй год сочиняет какую то оперу. 29 лет Владимир. Также учился только дома, поранил себе глаза. До 23 лет ничем не занимался. Во время голода с бранью оставил меня и перешел на услужение к государственнымкам. За что подьедает после них остатки лакомств их блюд. 30 лет Николай. Также учился только дома, а не в школе. Отказался заниматься общепользным трудом и пошел на службу государству. За самовольные

страданий, и выход из него: 1е) человек — имя духовное 2е) поработанный материализмом 3) неверие в Бога и 4) Духовное перерождение.

Так можно бы ответить несчетным, многомилионным, расплывившимся по всему свету благодаря извращению вышеназванного учения Жаруновым ликующим на свою погибель по поводу того, что их детям удалось вонзить свои когти в измученное тело человека.

Июнь 1936. Батурин».

ПЕРШІ КРОКИ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ В БАТУРИНІ



**РУСЛАНА
ОГІВЄВЬКА**

заступник завідувача відділу
«Садиба Кочубеїв»
НКЗ «Гетьманська
столиця»

Наприкінці 1918 р. до влади у Києві прийшла Директорія УНР, яка оприлюднила ряд постанов, спрямованих проти великих землевласників. З усіх запланованих заходів найважливішим була розробка аграрної реформи, яку з нетерпінням очікували селяни України. 8 січня 1919 р. Рада міністрів УНР ухвалила закон про землю, який ліквідував приватну власність на землю. Користуватися землею мали право всі, хто обробляв її своїми руками, а земельний фонд держави передбачалося використовувати насамперед для задоволення потреб малоземельного і безземельного селянства.

На початку 1919 р. Батуринський партійний осередок разом з волосним ревкомом проводили роботу по запровадженню в життя перших декретів вже Радянської влади. У Батуринській волості було націоналізовано й оголошено власністю держави всі приватні, казенні, церковні і монастирські землі. Для розподілу землі серед населення волосний ревком створив земельну комісію, яку очолив І.С. Борисенко.

28 січня 1919 р. було видано декларацію, яка підтвердила, що «проводиться конфіскація поміщицьких, куркульських і монастирських земель для передачі у розпорядження малоземельним селянам». Однак, уже в наступному абзаці декларації зазначалося: «Для піднесення продуктивності сільськогосподарської праці та полегшення важкого становища селянства радянський Робітничо-селянський уряд сприятиме поширенню сусільного колективного обробітку землі».

Колективні господарства організовували без урахування конкретних умов, з порушенням принципу добровільності вступу до цих колективів. Більшовики пропагували колективні господарства як вищу, продуктивнішу форму господарювання порівняно з індивідуальною. Однак дійсність була зовсім іншою – повний занепад і розруха.

Сто років тому, 3 березня 1919 р. рішенням Батуринського волревкому в Батурині було створено першу сільськогосподарську комуну імені Леніна, яка об'єднала близько тридцяти неза-

можних родин: «Окончатально сконструировалась и приступила к работе первая Батуринская земледельческая коммуна им. Ленина, возникшая по инициативе местных коммунистов. Военным комитетом коммуны выдана субсидия». Батуринську сільськогосподарську комуну очолив член волревкому Микола Матвійович Бокань. За ним до комуні вступили його однодумці: Авраам Левченко, Федір Купрій, Федір Харченко, Давид Шумяцький, Іван Гаркавенко, Прокіп Сідий, Йосип Шреер, Іван Ситник, Микола Баглай, Іван Новохацький. За спогадами Андрія Васильовича Андріяки, одного із засновників комуні, відомо, що контора її розміщувалася в будинку В. Кочубея. Рішенням волревкому комуні було виділено 120 десятин кращої землі, 20 коней і 6 плугів. З таким надбанням і розпочалися робочі будні нової громади. Частину отриманої землі представники сільськогосподарської комуні засіяли кукурудзою та гречкою, а іншу засадили картоплею.

Засоби і вироблена продукція комуні підлягали обліку і контролю на загальних засадах. При цьому всі надлишки сільськогосподарської продукції підлягали реалізації державі. Місцевий земельний ор-

ган міг вилучити сортові зернові і племінну худобу (запоруку розвитку господарства) в обмін на подібну продукцію нижчої якості без будь-яких доплат. Таким чином, комуна фактично не мала права розпоряджатися результатами своєї праці, незважаючи на ззовні демократичну форму організації господарства.

В серпні 1919 р. до Батурина вступили денікінці, які жорстоко розправилися з колективним господарством. Вогнем був повністю знищений врожай на полі та будинки членів комуні. Від рук денікінців загинули Федір Купрій, Яків Шреер, Микола Баглай, Петро Тимошенко, Іван Фельфнер. Їх поховали на кладовищі біля будинку В. Кочубея.

Перша Батуринська сільськогосподарська комуна ім. Леніна проіснувала не довго – лише п'ять місяців. На зміну терміну «комуна», до якого селяни відчували відразу, вступив в дію термін «колективізація». Задумана і проведена більшовиками колективізація села одна з найтрагічніших сторінок в історії України. Це була найбільш зручна форма викачування ресурсів села до державного бюджету. Крім того, селянин, позбавлений землі, переставав бути господарем і повністю залежав від держави.



Члени Батуринського волосного ревкому. Фото 1920 р.

Науково-популярна газета «Слово «Гетьманської столиці»

Засновник і видавець: Батуринський державний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця»
Свідощтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
№ ЧГ 352-08 від 28.07.2006 р.

Адреса редакції: вул. Гетьманська, 74, м. Батурин Чернігівської обл., 16512, Україна
E-mail: baturin.capital@ukr.net, веб-сайт: <http://www.baturin-capital.gov.ua>
тел./факс: +380-4635-48437, тел. +380-4635-48013
Обсяг – 1,0 друк. арк.

Газета віддрукована в ТОВ «Конотопська міська друкарня»
(вул. Красногірська, 9, м. Конотоп Сумської обл., 41600)

Тираж 1000 прим. Зам. № 93.

Редакція не завжди поділяє точку зору автора (авторів)
За точність викладених фактів і цитувань несе відповідальність автор (автори)

РОЗПОВСЮДЖУЄТЬСЯ БЕЗКОШТОВНО

Редакційна колегія

Кіяшко Любов Григорівна
(редактор)
Саенко Наталія Анатоліївна
(відповідальний секретар)
Зозуля Сергій Юрійович
Огівєвська Руслана Іванівна
Новік Оксана Андріївна

Редакція запрошує до співпраці професійних науковців, краєзнавців-аматорів, шанувальників історії